

Завдяки їм могли появитися і спеціальні розвідки про українську духовність, як от Якіма Яреми "Українська духовність в її культурно-історичних виявах" 1935, Дм. Чижевського "Нариси з історії філософії на Україні" й "Головні риси українського світогляду в українській культурі", Подєбради, 1940, проф. Івана Мірчука "Світогляд українського народу" в 3-му томі "Наукового Збірника" Укр. Вільного Університету, Прага, 1942.

До них треба долучити "Листи до Братів-Хліборобів" В. Липинського, що недавно вийшли новим виданням у Нью-Йорку та книгу "Призначення України" Юрія Липи, Львів, 1938, перевидану в 1953 р. в Нью-Йорку видавництвом "Говерля"

До цієї категорії книжок слід зачислити і "Вільний Народ" Бориса Ольхівського, що вийшов у в-ві "Варяг", Варшава, в 1938 р.

Велику вагу й для розуміння нашого минулого, й для розвитку нашої національної самосвідомості має праця проф. В. Щербаківського "Формація української нації", що вийшла досі двома виданнями — 1937 р. в Подєбрадах і 1941 р. в Празі, накладом Ю. Тишенка. Зачуваємо, що автор готував 3-тє поширене видання цієї своєї книжки. Цієї самої теми торкається й праця проф. Віктора Петрова "Походження

українського народу", Регенсбург, 1947, і брошура д-ра Л. Ребета, "Формування української нації", Мюнхен, 1951.

"Дух нашої давнини" намагається показати нам д-р Дм. Донцов у своїй книжці, що вийшла досі під цією назвою двома виданнями 1944 р. у Празі накладом Ю. Тишенка і в дещо скороченому вигляді в Регенсбурзі 1951 р. Врешті д-р Юрій Русов у своїй книжці "Душа народу і дух нації" (Філадельфія, 1948, вид. "Америки") пробує з'ясувати психе українського народу головню за схемою проф. В. Щербаківського, використовуючи пам'ятки нашої пісенності й літератури.

Найновіші опрацювання нашої теми знайдуть читачі в відповідних відділах "Енциклопедії Українознавства", головню у відділі "Культура", в статтях Ол. Кульчицького, Ів. Мірчука, О. Прицака й Д. Чижевського (пор. ст. 694—724).

Очевидно, й розділи, присвячені археології, історії, історії літератури, етнографії й мові, також дають чимало нових знадібків для розуміння духовості українського народу.

Володимир ДОРОШЕНКО

Львів

НОВІ ПРАЦІ З ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВА: ДОРОГА ДО ВИЩОЇ ШКОЛИ

*Українське державотворення: невитребуваний потенціал:
Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка.
К.: Либідь, 1997. — 560 с.:*

*Основи етнодержавознавства: Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка.
К.: Либідь, 1997. — 656 с.*

1997 року книжковий ринок і навіть периферійні бібліотеки України поповнилися двома цікавими книгами, які побачили світ за рекомендацією Міністерства освіти. Вони випушені видавництвом "Либідь", що існує при Київському університеті ім. Т. Шевченка і має навчально-освітнє спрямування. Мова йде про словник-довідник "Українське державотворення: невитребуваний потенціал" (за ред. О. М. Мироненка) та підручник для студентів-гуманітаріїв вищих закладів освіти "Основи етнодержавознавства" (за ред. Ю. І. Римаренка). Авторами обох видань є переважно науковці Інституту держави і права НАН України, які мають вже чималий досвід і доробок в опрацюванні нового напрямку наукових досліджень — етнодержавознавства¹ Власне, ці книги можна розглядати як спробу перенесення даної галузі знань із академічної лабораторії до навчальної

аудиторії. Під цим кутом і розглянемо їх, зазначивши, що "академічний" період міг бути тривалішим та мати ширший науковий розголос і громадський резонанс. Втім, не забуваймо про невідрадний матеріальний стан академічної науки.

Стосовно словника-довідника відразу зазначимо, що його авторам (О. М. Мироненко, Ю. І. Римаренко, І. Б. Усенко, В. А. Чехович) чомусь забракло послідовності, аби назвати свою книгу "Українське етнодержавотворення" і тим самим явити й закріпити нове синкретичне поняття. Адже, якщо в етнодержавознавстві існує категорія "етнодержав", а об'єктом є "етнос (нація) та держава у динаміці їх тісної взаємодії"², то чому б не вживати термін, "етнодержавотворення" або "націодержавотворення" Це слово доречно нагадувало б про низьку динаміку та ігнорування діалектики націодержавотворення в сучасній Україні.

Відповідно й етнічному аспектові державотворення в словникові відведено мало місця. Типовий приклад — відсутність у статті про Союзний договір 1922 р. хоча б згадки про легітимність цього документа з точки зору декларованого федеративного устрою СРСР (с. 408—410). Прикро, що в словнику майже немає гасел, які б стосувалися категоріального апарату етнодержавознавства, бо без його з'ясування та усталення ця галузь знань не відбудеться і як навчальна дисципліна.

Загалом довідник містить майже 200 гасел, що стосуються переважно історії держави та права України. Короткий екскурс у цю царину зроблено й у вступі до книги. Тому абетковий принцип розміщення матеріалу не можна вважати найдоцільнішим. Чимало статей пренесено без змін із "Малої енциклопедії етнодержавознавства" (1996 р.).

В укладанні словника помітна певна системність. Так, широко висвітлено досвід судочинства та розробки конституцій. Але проглядають і старі стереотипи мислення: не наголошується на формалізмі в більшовицькій національній політиці стосовно України, буквальне сприйняття текстів і процесів тощо. Попри трохи дивне, навіть інтригуюче, застереження у вступі (с. 24), що автори з різним світоглядом і політичними переконаннями не прагнуть зводити політичні рахунки(!) та нав'язувати читачеві свої власні оцінки й судження(?), у словнику простежується одностайне обминання особливостей та уроків українського державотворення, відчувається якась психологічна відстороненість вчених від його плану. "Мета словника-довідника — ознайомити читача зі складними проблемами невитребуваного вітчизняного потенціалу українського державотворення" (с. 9) — читаємо у передньому слові. Оця "невитребуваність" (мабуть, калька з російської; краще — "незужитий потенціал" — В. Я.) і могла стати концептуальною основою книги. На жаль, у словникові є відповіді на питання "коли і що відбувалося", але мало аналізується, "чому так, а не інакше" та "які були результати", що сьогодні можна взяти із колишніх набуток, аби "невитребуване" стало зужитим.

Знову доводиться констатувати недостатню співпрацю укладачів словника з відповідними фахівцями історичного профілю. Звідси неточні твердження: "Центральна Рада, мовляв, не використала шансу порозумітися з більшовиками і домогтися національної злагоди, зробила "перший крок" до братовбивчої війни" (с. 525); "У серпні 1919 Петлюра віддав білогвардійцям тільки що відбитий у червоних Київ" (с. 123), отожднення ОУН — УПА лише з "бандерівцями" (с. 31) і т. п. У словнику є заголовок про так звану партизанську Баштанську

республіку, але немає окремої статті про козацьку державність.

У передньому слові натрапляємо на неприпустимі для навчального довідника термінологічні ускладнення: "Саме завдяки національно-державницькій парадигмі Україні вдається уникати гетерофобних форм етнічної мобілізації..." (с. 9). Є і стилістичні недогляди. Замість "Закони УНР та Української держави про спекуляцію" читаємо формулювання "Закони про спекуляцію УНР та Української держави" (с. 190). Або бачимо таке: "Земельне законодавство УНР — гасла про необхідність земельної реформи..." (с. 212), "відомий диспори́ний дослідник І. Лисяк-Рудницький..." (с. 483).

В короткій анотації до книги інтригуюче мовиться про використання архівних документів "спецховищ" (с. 560). Тим досадніше констатувати відсутність покликань взагалі.

Зроблені зауваження не перекреслюють довідково-інформативного та науково-проблемного значення видання, але схиляють до думки про певну невідповідність мети та змісту книги, малу її орієнтованість на розвиток етнодержавознавства та методологічне забезпечення цього напрямку.

Підручник "Основи етнодержавознавства" від попередньої книги вигідно відрізняється багатим теоретичним змістом і новаторським концептуальним спрямуванням. Є авторське звернення з викладом мети роботи. У вступі окреслюються світові та українські концепції етнонаціонального становлення в його зв'язках з державотворенням, аналізується зміст поняття "нація — держава" Справедливо стверджується, що в сучасній Україні відсутня розвинена концепція українського державотворення та бракує розробленої державної етнонаціональної політики. Читача поступово підводять до думки про те, що держава та громадянське суспільство суть необхідні ознаки і компоненти нації (с. 27).

Підручник складається із шести розділів, кожний з яких має не менше 4-х параграфів. Їхній зміст показує, що етнодержавознавство ще не важить на окрему навчальну дисципліну. У першому розділі книги претензійно декларується, що воно має осмислити та переосмислити багатство майже всіх гуманітарних наук та стати "своєрідним індикатором філософсько-соціологічного, етнологічного та політико-правового знання про багатогранну діяльність народу в етнонаціональному бутті та державотворенні" (с. 31). Це примушує згадати "найпередовіше вчення — науку всіх наук" Приземленішими та зрозумілішими є інші пояснення: у коло наукового вивчен-

ня етнодержавознавства входить передусім національно-державницька ідея, національно-державницький світогляд, "виявлення того, як себе поводить етнос у державі, як повинна ставитись сама держава до такого важливого компоненту суспільного життя, яким є національне, етнічне" (с. 30—31).

Очевидно, як синтезуюча галузь, етнодержавознавство передусім повинне б визначити, які компоненти воно використовує із інших наук, зокрема й з етнографії. Подана в книзі структура цієї галузі знань (с. 45—47) є занадто громіздкою і невиразно сформульованою, не відповідає поняттю структури як способу закономірного зв'язку між складовими частинами предмета. Вживані категорії не пояснюються.

Доводиться пробиватися через справжні термінологічні хащі, коли знайомишся зі змістом § 2 у першому розділі під назвою "Теоретичний статус, методологічний арсенал етнодержавознавчої концепції" При цьому не виправдано ускладнені і малозрозумілі теоретичні положення тут ілюструються не завжди переконливими прикладами.

Розділ "Уроки українського державотворення" містить цікаві роздуми про самоврядні потенції української ментальності, але хибує на загальники, без належного використання вже напрацьованої конкретики³

Третій розділ "Проблеми національно-державного будівництва" дає багату інформацію про типи держав з етнічного погляду, але так само бідний на практичні рекомендації стосовно української ситуації. "Невitreбуваність" і тут не має конкретно вираження.

Четвертий розділ під багатообіцяючою назвою "Етнодержавницькі процеси в сучасній Україні" містить цілий пункт про предмет історії України, обминаючи при цьому вагомий напрацювання І. Лисяка-Рудницького⁴, але так і не увиразнює особливостей, тенденцій і перспектив цих процесів. Проте основний діагноз поставлено точно: "Головну причину кризи національно-державницької ідеї слід вбачати у неістинному стратегічному курсі, обраному владними структурами України, у їхній нерішучості, незнанні, хабарництві" (с. 464).

Назва п'ятого розділу "Багатомірність і взаємовплив процесів суспільного розвитку" якось погано в'яжеться із темою книги, але в ньому цілком предметно викладаються питання про співвідношення етнонаціональних, державних і загальнолюдських цінностей, прав людини і прав нації та, зі звичною вже у нас переконливістю, подається державна політика України щодо етнічних груп.

В останньому розділі книги зроблено спробу концентруального викладу етнонаціональної політики в Україні. Тут виділено її

основні блоки і по суті зібрано певний матеріал для подальших дискусій навколо цього, все ще болючого для українців, питання.

На наш погляд, автори підручника майже не аналізують засадничі для державознавства питання: 1) висловлену вже багатьма економістами і підкріплену практикою ідею величезної ролі націй-держав в економічному поступі людства; 2) самодостатню цінність і планетарну значимість існування народів і їх культур, роль у цьому державного чинника. Саме у розробці цих проблем передусім і полягає сенс етнодержавознавства як науки, а не в гармонізації міжетнічних стосунків. Недостатньо уваги приділяється і феномену етнонаціонального.

В "Основах етнодержавознавства" є огріхи, які ускладнюють роботу з ним, як навчальною книгою: позначається лише початок цитування (с. 27—28); недоладні словосполучення ("царська Московщина", с. 3); не завжди є покликання на літературу навіть при цитуванні; немає покажчиків, термінологічного словничка.

Свою думку про цю експериментальну книгу ще повинні сказати філософи, етнологи, політологи. Авторів даної статті впадає в око брак ясності в багатьох дефініціях, важкий стиль викладу, перенасичення загальниковою фразеологією, мала конкретика, певний еkleктизм. Остання риса помітна і в купі, довільно підбраному, списку літератури (с. 651—652) та зарахуванні гамузом до етнодержавознавців досить таки великої і неоднорідної щодо наукового рівня та інтересів групи вчених, як це бачимо у висновках.

Цінність даного видання у тому, що воно будить думку та ставить важливі наукові проблеми, частково виконує роль довідника, спонукає до розробки навчальних курсів із аналогічною назвою. Для започаткування у вищій школі нової навчальної дисципліни "Основи етнодержавознавства" потрібні ще додаткові наукові розробки та ретельніша систематизація вже напрацьованого.

м. Хмельницький

Василь ЯРЕМЕНКО

¹ Див.: Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії (Віп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас). — К., 1993; Римаренко Ю. І. Національний розвиток України: проблеми і перспективи. — К., 1995; Мала енциклопедія етнодержавознавства. — К., 1996; Етнологічний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи. — К., 1997.

² Мала енциклопедія етнодержавознавства. — К., 1996.

³ Див.: Українська душа. — К., 1992; Цимбальський Б. Тавро бездержавності. Політична культура українців. — К., 1994.

⁴ Див.: Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. — К., 1994.